

חבל נחלתו

ממעשר משום דהא הם בעליה והוי כנטועים בבית, ובזה דמן התורה פטור ורק מדבריהם חייבין, לכן לא חייבו חכמים כאן כיון דאינו רוצה בהשרשתן, ולכן בנפלה מפולת אפילו בעליה והן מגולין ה"ה כנטועין בשדה וחייבים ופשוט. עיין ביאורי הגר"א סי' רצ"ד ואכמ"ל ודו"ק". היינו האו"ש הבין מדברי הרמב"ם שהחילוק בין עליה לבין מפולת הוא אם נפרעה המעזיבה וכל עפרה נפל ע"ג הבצלים ואז אף בעליה הם נחשבים כזרועים בשדה וחייבים במעשרות ובשביעית. וכנראה הסביר "זהם מגולין" — היינו מגולין לשמים לעומת מקורים. ואחר חיפוש מצאתי שכן פרש הריבמ"ץ (נעה"מ), ז"ל: "פי' כגון שנפלה עליהן הבית והעלין שלהן מגולין". (עי' תוספתא כפשוטה למעשרות פ"ג).

העולה מבירור זה:

לפי רוב הראשונים ישנו חילוק בין נפלה עליהם מפולת ללא נפלה עליהם מפולת בבצלים שהשרישו בעליה. לפי הגר"א פטור מתרו"מ ושביעית בעליה וחייב רק בארץ אם נתכסו אף מעצמם בעפר. לפי הריבמ"ץ והרמב"ם עפ"י אור שמח, בעליה מקורה פטור מתרו"מ ושביעית, בעליה פרועה (מגולה) חייב בתרו"מ ושביעית. ויש בכך לסייע לפוטרים שביעית בבית.

עליהן מפולת והרי הן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות".

ניתן להסביר ברמב"ם והרי הן מגולין כמוש"כ רע"ב. אמנם האחרונים למדו משתיקתו שלא כך.

כן באר הגר"א על השו"ע ניר"ד סי' רצ"ד סכ"ו — ה' ערלה] אשר פסק: "הנוטע בבית ועל גג שמלאו עפר ונטע בו... חייב" ומקורו מתשו' הרא"ש. כתב הגר"א נאות ס"ג בליקוט: "ראיתו של הרא"ש ממ"ש בפ"ה דמעשרות בצלים שהשרישו כו' ולמד דאף בתרומות ומעשרות חייב כמש"ש בתשובה. אבל הוא תמוה דדוקא לענין טומאה אמרו ולא לתרו"מ כמ"ש בתוספתא פ"ג דמעשרות בצלים שהשרישו זב"ז בקופות ה"ז בחזקתן למעשרות ולשביעית"... ומביא את כל הבריתא לעיל ומוסיף: "ומ"ש נפלה כו' וכן במתני' שם לא קאי אעלייה אלא בארץ ממש". עולה מדבריו שבעליה אף באדמה פטור מתרו"מ ושביעית ורק לגבי טומאה, השרשת הבצלים מטהרתם. ולא חילק הגאון בין עליה מקורה לעליה שאינה מקורה. אבל בארץ אע"פ שנתכסו מעצמם (מפולת) בלא מעשה, בכ"ז חייבים במעשרות ובשביעית. ובכך כפי שהדגיש חולק על הרא"ש שלמד זאת כרצף אחד. ולגבי העלים יכול להסביר כרע"ב.

אולם האור שמח [מעשר פ"א הי"א] כותב: "ומדברי רבינו (=הרמב"ם) נראה דפטורים

סימן נג

דבש דבורים האם קדוש בקדושת שביעית

שדחה דברי הגרצפ"פ פרנק והגרש"ז אורבך זצ"ל תלה את ההיתר בכך שאוספות אבקה וצוף מן הפרחים קודם התקדשותם בק"ש.

א. הרב יהודה הלוי עמיחי כתב באמונת עתיך, גליון מס' 41 על מניעת התקדשות דבש דבורים בקדושת שביעית. ולאחר

חבל נחלתו

לא מצאתי שהשאלה על איסור הדבש עלתה בשום איסור אחר. כגון כלאי הכרם או דבש הבא מעצי אשרה. ולא מצאנו שעוררו האחרונים על מקור הפרחים מהם נוצר הדבש. וצ"ע מדוע, והלא איסורים שהזכרנו הם איסורי הנאה ולא אך קדושה כפירות שביעית. כמו"כ יצא משאלת הרב עמיחי שדבורים שלקטו משדה הקדש – הנהנה מן הדבש מעל, וצ"ע.

ד. טעם פשוט להיתר הוא מצד זוז"ג, וכי מי יודע מהיכן הביאו את הצוף? ואע"פ שמניחים כוורת ליד שדות או מטעים כדי להרבות בהפריית הפרחים, וכי יש אפוטרופוס לדבורים שנאמר שאינן מלקטות מאזורים נוספים? ופרחי בר אלו אינן קדושים בקדו"ש כדין צמחי הפקר המובאים בשביעית פ"ט מ"א. עולה שהדבש הנוצר הוא מפרחי צמחים הקדושים בקדו"ש ומפרחי בר, וכיון שבזוז"ג אין דיני רוב ומיעוט [עי' אג"ת ערך זוז"ג הערה 19], יש להתיר את הדבש מצד זוז"ג.

גורם נוסף להיתר הוא מה שהן מוסיפות לצוף מגופן כדי להפכו לדבש. וחומרים אלו שהם מותרים, מפני שאינן ממצות אותם מגופן, נוספים לכל דבש ולכן יש בדבש שני גורמים להיתר: צוף מפרחים מותרים, חומרים שהן ממצות שלא מגופן. ה. אולם נראה יותר שסיבת ההיתר כמעט בכל האיסורים שהדבש משתנה בגוף הדבורה (כפי שידוע גם מחקירת הטבע). והותר לאחר שיצא מגופה משום שפנים אחרות הן, ואין לקרוא עליו שם שביעית. אמנם גם אין לאוסרו מצד היוצא מן הטמא משום שאינו מתמצה מגופן (לשיטה זו).

וקודם בירור העניין כמה הערות לגבי דברי הרבנים הגאונים שהזכיר.

נ"ל שהגרשז"א לא התייחס למקור ממנו מופק הדבש (וסיבת הדבר תבואר להלן) אלא ע"מ להוציא מדברי ר' אליעזר שכוורת דינה כקרקע [שביעית פ"י מ"ז], הסביר שכיון שהלכה כחכמים דינה לכל דבר כדבר שאינו גדולי קרקע. וע"כ הדבש אינו גדו"ק.

לגבי דברי הגרצ"פ פרנק, כוונת דבריו (לא כפי שהובן מתשובת הרב עמיחי) היא שהדבש הנאכל (=הנלקט) ע"י הדבורים נעשתה מצוותו, וע"כ יצא לחולין. ומלבד קושיית הרב עמיחי עליו, קשה על דברי הרב פרנק מפני שביסס דבריו על הפסוק: "...ולחיה אשר בארצך... לאכול". והרי הדבורים אינן אוכלות את הצוף שאוספות (והביטוי "אוכלות" אינו מציין אכילה גופה במקרה זה), והדבש הנאכל להן בכוורת בחורף, או נאכל ע"י רימות בתוך הכוורת, אינו נאכל לאדם. ב. על תירוצו של הרב עמיחי צריך לעיין, הרי אנו פוסקים שבפרחים לריח (ואלו רוב הפרחים שהדבורים מלקטות מהן) ישנה קדושת שביעית לפחות מספק (עי' התורה והארץ ו' מאמר אחרון ומקורותיו), וי"א שאף איסור ספיחין [שבת הארץ פ"ז הי"ט הערה 11], וא"כ, לכאורה אף לפני שלב הפרי ישנה קדו"ש בפרחים. ואולי צריך לחלק בין פרחים שמגדלים אותם לריח ולנוי שקדושים בקדו"ש כבר בשלב הפרח, לבין פרחים שהם שלב בגידול לפני הפרי, כשהפרי הוא עיקר התוצרת, ובהם הפרי מתקדש מעוה"מ או סמדר ואו בוסר כפי שבאר הרב עמיחי.

ולא מצאתי שהעירו על כך.

ג. נ"ל לעיין עוד לגבי קדו"ש בדבש.

חבל נחלתו

ו. ונביא כמה דברי ראשונים ואחרונים הכותבים שהדבש משתנה בגוף הדבורה.

באור זרוע [הלכות בכורות סימן תפ"א]:

"ת"ש מפני מה אמרו דבש דבורים מותר מפני שמכניסות אותו לגופן. שאוכלות מפירחי אילנות ומהם נעשה הדבש (כמו שהם) [במעניהם] ואין ממצצות אותן מבשרן".

היינו, הדבורים מכניסות אותו לגופן ומוציאות את הדבש, והדבש אינו מתמצה מגופן אבל נשתנה לגמרי, והצוף הנכנס הוא כמעוכל (בהיתר).

וכ"כ בערוך השלחן [סי' פא ס"ט]: "ואי משום שנשתנו הרי אין לך שינוי יותר מדבש שמכניסים פרחים ומוציאין דבש..."

וכן דברי המשנה ברורה [סימן ר"ד ס"ק נ']: "הרי הוא כשאר דבש — דנתבאר בסי' ר"ב ס"ח דמברך עליו שהכל ולסימנא בעלמא נקטיה ובאמת אפילו החולקין בדבש תמרים מודו בדבש דבורים דאע"ג דהדבורים מכניסין מי פירות לתוך גופן ומוצצין מהן ועי"ז נעשה הדבש מ"מ אין טעם הפירות נרגש כלל בהדבש [ב"ח]".

ומסבירו בשו"ת אגרות משה [חלק א"ח א' סימן ס"ג ד"ה ומה שהקשה]:

"ומה שהקשה יחידי בדבר דבש דבורים דכיון דאין טעם הפירות נרגש בהדבש כדאיתא במ"ב בשם הב"ח בסי' ר"ד סק"נ, מ"ט לא נאסר מדין דבר היוצא מן הטמא, איני רואה שום קושיא דאף שאין ממצצות אותו מגופן כדאמר בטעם ההיתר דדבש בבכורות דף ז', מ"מ ע"י שהיו עכ"פ בגוף הדבורים נאבד טעם הפירות שמצצו מהן. וראיה גדולה דאף דנאבד הטעם ע"י שהיו בגוף אינו משום שנכנס שם איזה טעם בגופו דהא בגמ' שם איתא במי רגלים של חמור שאף שודאי אין לו טעם המשקין ששתה מהם וגם נוטף בהו ע"י

שבאו מגוף החמור שמעלו לירקונא, ומ"מ אמר שם לחד טעמא שלאו מגופיה מימצי, ולכן גם בדבש דבורים אף שלכו"ע אין ממצצות אותו מגופן, עשה מה שהיו בגוף הדבורים לשנות טעם המי פירות".

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר [חלק י"א סימן נ"ט ד"ה וזה הא]:

"וזה הא בודאי ברור הדבר שגם גבי דבש דבורים גופיה אין הכוונה שרק מובילות הדבש מהעשבים והפרחים אל כוורתיהם בבחינה לוקח מכאן ומעביר לכאן בלבד, וכדכבר העיר מזה הפרי תואר בסי' פ"א סק"א, דאין הדעת מסכמת לזה דהעשב והטל מעצמם דבש ניהו דא"כ בא ונסחוט העשב עצמו שממנו רועה הדבורה ועושה הדבש ונחזי אי מצינא לאפוקי מכל העשבים טי' דבש, אלא ודאי דמאמצעות גוף הדבורה מתהווה הדבש מהעשב עי"ש".

ונראה שכוונתו לדברי הפרי תואר [שם]: "ואית לן למידע דגם לדעת רמב"ם בהכרח לומר דדובשא עכ"פ מבשיל ומתקן בגוף הדבורה דלא מכחשינן המוחש כיון שכן הו"ל למיסר לצד היותו שואב מלחות הדבורה ומשביח... ולא קא שרינן ליה אלא לצד דלא מבלע".

ז. ביו"ד [סי' ס' ס"א] כתב הרמ"א: "בהמה שנתפסמה בדברים אסורים מותרת (מרדכי דיבמות פ' אלמנה ל"ג) אבל אם לא נתפסמה כל ימיה רק בדברים אסורים אסורה (תוס' דתמורה פ' כל האסורים)".

ונחלקו הש"ך והגר"א בהסבר המרדכי. הש"ך [ס"ק ה'] כתב שלמרדכי מותר להאכילה לכתחילה בדברים האסורים ורק בכרשיני ע"ז אסור משום שאסורים בהנאה. ז"ל בתוך דבריו: "וכ"נ דעת האו"ה סוף כלל מ"ז דאפילו היכא דעיקר גדילתה היתה מן

חבל נחלתו

ואיסורי אכילה וע"כ אין כלל לאסור את הדבש הנוצר ממנה.
ח. העולה מן הדברים, שלרוב דעות האחרונים הדבש אף ללא הסתמכות על זוז"ג מותר לכתחילה אף שבא מפרחים הקדושים בקדו"ש מפני שנחשב למעוכל בגוף הדבורה. ואף לסוברים שלהתיר בהמה שנתפטמה מאוכל אסור צריך לסמוך על זוז"ג גורם, בדבש יש גורמי היתר: חומרים מותרים שהדבורה מוסיפה לשם עשיית הדבש, ואף אם איננו סומכים על גורמי היתר שהדבורה מפרישה, ישנם פרחי היתר שהדבורה אספה מהם צוף. ובנוסף לכך ראוי לציין שרוב הראשונים נקטו להלכה שלא כרמב"ם והסתמכו על גזירת הכתוב להתיר דבש ולא על הטעם שאינו מתמצה מגופן [ני"ד סי' פ"א ס"א וס"ח]. ומכל הטעמים הללו נראה לענ"ד שהדבש מותר, ואינו קדוש בקדושת שביעית.

הבהמה הטמאה שרי **משום דמעוכל** **הוי כשרוף** וא"כ ה"ה נתגדלה כל ימיה רק בדברים האסורים דמותו". והגר"א הסביר אף במרדכי משום זוז"ג, אבל אם נתפטמה כל ימיה באיסור – אסורה. והביא עוד מתוס' תמורה שהסתפקו בכך אם אסורה רק לגבוה או גם להדיוט והכריע לאיסור דאסורה אף להדיוט. ועי' בשפתי דעת.
ובערוה"ש [שם ס"ק ר'] פסק כש"ך: "וא"כ י"ל דרק באיסור עכו"ם החמירו ולא בשאר איסורים או עכו"ם באיסורי הנאה החמירו ולא באיסורי אכילה שאין טעם לאסור שהרי המאכל נתעכל במעיה, וכל גדולי האחרונים **הסכימו להיתר** (ש"ך ופ"ח וכו"פ ומהר"ט וכנה"ג)". וכן הסיק (שם ה"ז) שרק באיסורי עכו"ם אסור משום שהתורה אסרה אף פירשה משום "לא ידבק בידך" וכו'. ולרמב"ם אף בכרשיני עכו"ם מותר לגבוה. וקדושת שביעית קלה מאסורי הנאה

סימן נד

נטילת שכר עבור עשיית מצוות

בתיים, מי על משמרתו בצה"ל, ומי בפעולות אחרות. והשאלה הקשה היא על אלו מצוות מותר ליטול שכר ועל אלו אסור, ותחום זה טעון הגדרה. לדוגמא כתבי ס"ת תפילין ומזוזות שהן

הקדמה

חיינו שזורים בקיום מצוות, חלקן מצוות הכתובות במפורש בתורה, חלקן מצוות של גמילות חסד¹, וחלקן מקיימות את מצות ישוב א"י, מי בחקלאות, מי בבנית

1. בשיטה מקובצת [נדרים ל"ט ע"א] לגבי ביקור חולים אצל חולה שנכסי מבקר אסורים עליו שמוותר לבקרו עומד אבל לא יושב, כתב בשטמ"ק: "על העמידה לא בעי למשקל דמצוה הוא לבקר חולים שנאמר את הדרך ילכו בה ואמרינן התם בה זה בקור חולים ואמרינן לעיל: **מה אני בחנם אף אתם בחנם**, אבל מן השיבה מותר לקבל שכר הואיל ואי בעי פטר נפשיה מההיא מצוה בעמידה".... ועולה מדבריו כי על ביקור חולים בישיבה מותר ליטול שכר משום שאפשר לקיים את המצוה בעמידה, וזוהי תוספת של המבקר על קיום המצוה. ולמדנו כי אף על מצות גמילות חסד אין ליטול שכר.